

ÇEVİRİLER – AKTARMALAR

TATARİSTAN TOPONİMİSİNDE MOĞOLCA UNSURLAR*

G. F. SATTAROV

Tataristan coğrafî açıdan son derece uygun bir bölgede bulunmaktadır. Doğu Avrupa'nın iki büyük nehri olan Kama ile Volga (İdil) arasında bulunmakta ve Asya ile Avrupa'yı, güney ile kuzeyi, doğu ile batıyı bağlayan en önemli yolların kavşağında yer almaktadır. Yine eski zamanlardan beri bu yer, çok sayıda farklı dil, kabile ve halkın arasında yaşanan tarihî olayların geçtiği yer ve kültürlerin kesişim noktası olarak bilinmektedir. Bu coğrafyada çeşitli dil ailelerine ait toponimlere ve bunlar arasında özel isimlere, kişi ve soy-sop adlarını bildiren lakaplara dayalı antropotoponimlere rastlanmaktadır. Profesör V. İ. Abayev bunu tam olarak belirtmektedir: “Halklar ve kabileler herhangi bir coğrafyada yerlerini değiştirirken onların izi tamamen yok olmaz. Her yeni kabile kendinden önce o bölgede yaşayan kabilenin o bölgedeki yer-sulara verdiği adları tamamen değiştirmez; hiç olmazsa o adların küçük bir kısmı saklı kalır. Bunlar az ve mütevazı olmakla birlikte yeterince meşhur olabilirler...”¹.

Çeşitli dil temelinde ortaya çıkmış olan adlandırmalar Tataristan'ın dilbilimsel-etnik tarihinin özelliğini meydana getirmiştir. Burada yer-su adları aşağıdaki dil ailelerinden oluşmaktadır: Türk dil ailesi (özel olarak Tatarca, Bulgarca, Başkırtça, Çuvaşça v.s.), Fin-Ugor dil ailesi (Marice, Udmurtça, Mordco v.b.), Slav dil ailesi (özellikle Rusça), az sayıda İran ve Moğolca, çok sayıda karışık veya melezleştirilmiş ve bu nedenle hangi dile ait olduğu açıklanmayan isimler mevcuttur.

Günümüzde Tataristan yer-su adlarının en belirgin katmanı tartışmasız Tatarca kökenli toponimlerdir. Bunlar yerleşim birimi adlarında kendilerini sıkça göstermektedir. Tataristandaki 3708 yerleşim birimi adından² 1987'sini (53,6 %) Tatarca kökenli isimler oluşturmaktadır.

Tataristan antroponimlerinin de esas kısmını öpöz Tatarca oluşturmaktadır. Yabancı dil kökenli yer-su isimlerinin tamamını topladığımızda, yukardaki miktarın beşte birini bile aşmamaktadır.³ Tamamen Tatarca kökenli mikrotoponimler de mevcuttur, ama onlar sadece yerli halkça bilinmektedir.

Burada ele alınan Tataristan toponimlerindeki Moğolca unsurlar (Moğol dilinden türetilen) Tataristan coğrafyasına eşit olarak dağılmamıştır. Toponimsel, etnotoponimsel ve antroponimsel Moğolca unsurların yer aldığı adacıklar esas olarak Nagornıy (bugünkü Apastovsk ve Buinsk bölgeleri) ve Zakazanye'de (bugünkü Vısokogorsk, Baltasinsk ve Kukmorsk bölgeleri) bulunmaktadır. Moğolca unsurlar Zakamye'de daha az bulunmaktadır.

Tataristan toponimisindeki Moğolca unsurları biz aşağıdaki gibi üç kısma ayırabiliriz:

* Bu makale, “Mongolizm v Toponimii Tatarii” adıyla, 1984 yılında Alma-Ata'da, İzdatel'stvo “NAUKA” Kazahskoy SSR, yayınları arasında çıkmış olan **Tyurkskaya Onomastika** adlı yayının 111-120. sayfalarında yayınlanmıştır.

¹ Abayev. V. İ., “O Proishojdeniye Fonemı v Slavyanskom” (**Problemı İndoyevropeyskogo Yazıkoznaniya** kitabından), Moskova 1964, s. 115.

² Bkz. Tatar OSSC: **1 Ocak 1972 tarihinde yapılan idarî-bölgesel bölünme**, Kazan, 1973.

³ Bkz. Sattarov G. F., “Tatarskaya Antropotoponimiya i Etnolingvistiçeskiye Svyazi”, **Sovetskaya Tyurkologiya**, 1978, No 3, s.23.

1) Tatar-Moğol dillerinde ortak olan ve Ana Altayca terim listesine giren coğrafi isimler ve bunlardan türetilen toponimler (eski dönem).

2) Altın-Ordu döneminde (XIII-XV yy.) oluşan toponim, etnotoponim ve antropotoponimler.

3) Altın-Ordu döneminden sonraki dönemde (XVI. yy. başlarından bugüne kadar) antroponimsel Moğolizm'den (Tatar antroponimisine giren Moğol şahıs isimlerinden) türetilen antropotoponimler. Bunların her birini geniş bir biçimde inceleyelim:

1. Tatar dilinde coğrafi terim olup bu coğrafi terimlerden türetilen ve Ana Altayca terim listesine giren ve dolayısıyla Tatar ve Moğol dilleri için ortak kabul edilen yer-su isimleri: Bunlara aşağıdaki terimler girmektedir: Moğolca **gol** “nehir, nehir yatağı, vadi, yar, uçurum”; Buryat dilinde *gol* “1. nehir, nehrin vadisi; 2. orta, merkez, çubuk, eksen; 3. yaşanacak yer, barınak (hayvanlarda)”; Kalmuk dilinde *gol* “yatak, nehir vadisi, nehir”; Eski-Türk dilinde *qol* “vadi”⁴; Azericede *gol* “nehir kolu”; Başkırt dilinde *kul* (ağızlarda *gol*) “inginlik, çukur, yar”; Karakalpakçada *kol* “ana kanaldan başlayan ve suyu ekin tarlasına kadar getiren fazla büyük olmayan kanal”; Tıva dilinde *hol* “kuru yatak”; Türkmen dilinde *gol* “inginlik, çukur (küçük), vadi”; Hakas dilinde *hol* “vadi, nehrin kuru yatağı, çukurluk”; Tatar ağızlarında (Menzelin, Bırsk ve Zlatoustovsk ağızlarında) *kul*, *kol~gol* “ingin yer, yarık, vadi” (krş. Kulara vadi, Ural Tatarlarının ağızında “iki tepe arasındaki derinlik, ingin yer”).⁵

Buradan mikrotoponimler türetilmiştir: *Yamankul*, kelimesi kelimesine “şiddetli sel yarığı” Sarmanovsk bölgesindeki Sarmaşbaş köyünde (krş. Yamankul Çokırı “Yamankul yarığı”, G. İbragimov’un “Glubokiye korni” eserinde). *Tarangol*, Zelenodolsk bölgesindeki Büyük Açasırı [Rus. Bolşıye Açasırı] köyünde bulunan derin sel yarığının adı (Çuvaş dilinde *tarân* “derin”+Moğol ve Tatar ağızlarındaki *gol* “nehir, yarık” kelimelerinden oluşmaktadır).

Gol / kol / kul toponimi terimi sadece Moğol ve Türk dili çerçevesinde değil, çok daha geniş bir alanda kullanılmaktadır. Bu terim Mançu-Tunguz dillerinde de mevcuttur: *gol / golo* (<Moğolca’dan) “1. mihver, öz, 2. nehir, kuru yer, esas, temel”; Mançu dilinde *golo* “1. mihver, yatak, seyir yeri (nehir), 2. vadi, 3. iki nehir arasındaki yer çubuğu, yer şeridi, 4. yol, 5. iki nehir arasında bulunan ülke, 6. toprak, 7. birleşme yeri, 8. bölge”; Kore dilinde *kol* “vadi”.⁶

Sonuç olarak, *gol / kol / kul* teriminin Ana Altayca bir terim olduğunu ve çok eski zamanlara uzandığını söyleyebiliriz.

Moğolca **ovō / ovô** “ayrı dağcık, tepe, sıralanan taşlar, sırım işareti”; Buryat dilinde *oboo* “1. yığın, küme, toprak seti, kurgan, 2. eski şekli *obo* “dini törenlerin gerçekleştiği tepe”; Mançur dilinde *obo* “tepe, yanardağ” (dağın yukarı kısmı); Türk lehçelerinde, Karaim, Karaçay-Balkar ve Nogay dillerinde *oba* “1. taş yığını, 2. kurgan, tepe, dağcık”; Kırgız dilinde *obaça~oboço* “tümsek, tepe, kurgan”⁷; Başkırt dilinde *uba* “kurgan, tepe”; Tatar ağızlarında “1. Nagaybak ve Kamışlin Tatarlarının ağızlarında *uba* “çok büyük olmayan yükseklik”; Sibiryâ Tatarlarının dilinde ise *uba* “yükselen yer”; 2. Menzelin ve Orenburg Tatarlarının ağızlarında *uba* “o kadar büyük olmayan çukur, in, yuva” (Krş. Uba-Bavlin bölgesinde bulunan bir Tatar köyünün ismi; *Ubabaş* ((Kargali Çeremşansk bölgesinde bulunan İbrayevo köyünde tarla ismi)); *Ubatal Kırı* (Apastovsk bölgesindeki Kurmaşevo köyünde tarla ismi); *Uba Çokırı* “Uba yarığı” (Apastovsk bölgesinde bulunan Kurmaşevo köyünde ve Vısokogorsk bölgesinde bulunan Yurtış köyünde). *Obo*, *Obota*, *Obo-Arşan*⁸, *Şandaliin oboo*, *Habçigay oboo*, *Adagiligay oboo*, *Han uula* “handag”⁹ v.s. gibi toponimler Buryatya’da çok yaygındır.

⁴ *Drevnetyurkskiy Slovar*, Leningrad 1969, s. 453.

⁵ Bkz. *Tatar Teleneñ Dialektologik Süzlege*, Kazan 1969, s. 209.

⁶ Bkz. *Sravnitel’nyy Slovar’ Tunguso-Man’çjurskiç Yazıkov*, Leningrad 1975, C-I, s. 160.

⁷ Bkz. *Sevortyan E. V. Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov*, Moskova 1974, s. 398.

⁸ Melheyev M. N., *Toponimika Buryatii*, Ulan-Ude 1969, s.146.

⁹ Daminov D. G., “O Toponimike Basseyna Reki Onon” (*Onomastika Buryatii* kitabından), Ulan-Ude 1976, s. 191-192.

Moğol dilinde **calga**, Buryat dilinde *calga / yalga*, Evenk dilinde *delge*, Tıva dilinde *djalga* kelimesi “sel yarığı, çukur, hendek, vadi” anlamlarına gelir. Kazak dilinde *cilga* “küçük dere, sel yarığında akan nehir”; Başkır dilinde *yulga*, Tatar dilinde *yelga / cilga* “nehir”; Tatar dilinin orta lehçesi olarak bilinen Kazan ötesi ağızlarında ise *cilga* “kuru sel yarığı” olarak bilinmektedir. Kökenine göre Ana Altayca olan “nehir” anlamındaki *cilga / yelga* coğrafi terimi, Tataristan nehir ve köy adları bünyesinde epeyce bulunmaktadır: *Kara Yelga* “kara nehir”, *Zur Yelga* “büyük nehir”, *Tiren Yelga* “derin nehir” v.b. nehir adlarında; *Taş-Yelga*, *Taşlı Yelga* “taşlı nehir”, *Karamalı Yelga* “Karaağaçlı nehir”, *Olı Yelga* “ulu nehir”, *Keçe Yelga* “küçük nehir” veya “suyu az nehir”, *Yelgabaş* “nehir kaynağı, nehir başı”, *Kuş-Yelga* “koş nehir, ikiz nehir”, *Çuma-Yelga* kelimesi kelimesine “dalan, batan nehir”, *Narat-Yelga* kelime kelimesine “çam nehri”, *Ügez-Yelga* “öküz nehir” vb. köy adlarında.

2. Tataristan’daki Moğolca toponimler, antropotoponimler ve etnotoponimler XIII-XV yüzyıla, yani Altın-Ordu dönemine aittir. Bazı araştırmacılar, İdil (Volga) Bulgarlarını ele geçiren Altın Ordu beylerinin, vergi memurları ve diğer devlet görevlilerinin kullandıkları ortak kelimelerin Moğolca olduğunu, bu kişilerin Moğolca isimler aldıklarını, çeşitli meslek ve idarî işlerde yine kendi dillerini kullandıklarını düşünerek Tataristan toponimlerindeki Moğolca unsurları bu etkiye bağlamaktadırlar. Tarihî kaynaklarda belirtildiğine göre Batu’nun çadırında Moğollar “askerî-idarî çekirdek”i oluşturmuşlar ve işgal ettikleri topraklarda, Orta İdil boyu da dahil olmak üzere, yaşayan halkın hayatını her bakımdan etkilemişlerdir.¹⁰

Diğer araştırmacılar Moğol ordusunda Moğol asıllıların sınırlı sayıda olduğunu ileri sürmektedirler: “Bize göre azımsanmayacak ölçüde Moğol, ailesiyle, başta ev hayvanları olmak üzere tüm mal varlığıyla Cuçi Ulusu’na katılmışlardır.”¹¹ Bu nedenle, Moğolların ele geçirdikleri topraklardaki etkilerinin (bizi ilgilendiren açıdan bakıldığında) güçlü olmaması mümkün değildir.

Altın-Ordunun katı baskısı dolayısıyla yaratılan koşullarda Bulgar halkı kendi millî değerlerini korumaya gayret etmiş ve onların baskı altında yaymaya çalıştıkları *Tatar* ismini reddetmişlerdir. Bulgar halkı kendisini Bulgar, Suvar, Kazanlı veya Besermyanlar olarak adlandırmıştır. Bu konuda, “El-Bulgarî”, “El-Suvarî” gibi etnik açıdan aitliği gösteren çok sayıda etnografik eser bilinmektedir. Yine aynı şekilde, bilim adamları ve yazarların çoğunluğu kendi isimlerine her zaman etnik isimler (El-Bulgarî, vb.) eklemişlerdir.¹² İşgalcilerin, yani Tatar-Moğolların, güya Bulgarların hepsini öldürdükleri ve yerlerine kendilerinin kaldığı şeklindeki tahmin, tarihî açıdan hiç de doğru değildir.¹³

Nitekim; Altın-Ordu döneminde, Orta İdil boyunda yaşamış muayyen miktardaki Moğol’un Tataristan toponimisindeki yansımalarını görmekteyiz. Tataristan coğrafi adlarında Moğolca unsurlar şu adlandırmalarda kendini göstermektedir: **Kıyat**, Buyinsk bölgesinde bir Rus köyünün adıdır; Kıyat adlı Moğol boyunun isminden gelmektedir (Günümüzde, Özbeklerde ve Karakalpaklarda *Kayatlar* bulunmaktadır.¹⁴); **Kulgani**, Apastovsk bölgesinde bir Tatar köyüdür.¹⁵ Bu antropotoponimin kökeninde Moğol şahıs ismi *Hulgana* (Tatarca söylenişi *Kolgina* şeklindedir) durmaktadır ve bu köy adı Moğolca *hulgana* “sıçan” kelimesinden türetilmiştir: Krş. *Sıskan*, *Sıskanbay* (Baskurt dilinde sıskan “sıçan”dan) Baskurt şahıs isimleridir. *Çıçkan*, Çuvaş OSSC’de, Komsomolsk bölgesinde bir Tatar Mişer köyüdür. Şirka Komi-Permyats dilinde kişi adı (Komi-permyats dilinde şır “sıçan” demektir), vs. Kazan Hakanlığı döneminde Nagornoy tarafında **Undori**¹⁶ adında Tatar köyü bulunmaktaydı. Bu ad, Moğolca “yükseklik, tepe” anlamına gelen *under / öndör* teriminden gelmektedir (Krş. *Undori*, Ulyanovsk bölgesinde zirve,

¹⁰ Nasonov, A. N., **Mongol i Rus**, Moskova; Leningrad 1940, s. 54.

¹¹ Grekov B. D., Yakubovskiy A.Y., **Zolotaya Orda i yeyö Padeniye**, Moskova Leningrad 1950, s. 65.

¹² **İstoriya Tatarskoy ASSR s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney**, Kazan 1968, s. 65.

¹³ Zakiye M. Z., “Ob istokah Osnovnih Kompenetov Yazıka Kazanskih tatar-Uçebniy Zapusk KGPİ”, 186 basım, **Voprosi Tatarskogo Yazıkoznaniya**, Kazan 1978, s. 32.

¹⁴ Baskakov N. A., **Vvedeniye v İzüçeniye Tyurkskih Yazıkov**, Moskova 1969, s. 226.

¹⁵ 1565-1567 yıllarındaki Sviyajsk İdarî Bölgesinin Pists kitabı, Kazan Hakanlığı döneminde Kulgani köyünün mevcut olduğu gösterir. Bkz. **Spiski s Pistsovoy i Mejevoy Knigi Gorod Sviyajska i Uyezda 1565-1567 Godı..** Kazan 1909, s. 65.

¹⁶ Çernişev E. İ., “Seleniya Kazanskogo Hanstva” (Pists kitaplarına göre) (**Voprosi Etnogeneza Tyurkoyazıcnih narodov Srednego Povoljya** kitabından), Kazan 1971, s. 291.

köy ve liman ismidir¹⁷). Moğolistan'da *Under-Ulan*, *Under-Şil*, *Bayan-Under-Obo*, *Undır*¹⁸ v.s. gibi toponimler ve oronimler yaygın biçimde görülmektedir. Moğolların Gizli Tarihi'nde *Tergune Undur*¹⁹ adında bir yerleşim biriminden bahsedilmektedir. *Tergune Undur* kelimesi kelimesine “birden yükselen tepe” anlamına gelmektedir.

Yazılı belgelere göre, Kazan Hakanlığı döneminde Zakazanye'de (Kazan ötesi) Arsk yolu üzerinde *Baylangar* adında bir Tatar köyünün varlığı bilinmektedir²⁰ (bugün TÖSSC²¹'nin Kukmorsk bölgesindedir). Bu isim Moğol terimi **baylangir**den gelmektedir, Buryat dilinde bulnagir “bulanık, kirli (su için)”, Kalmuk dilinde *bulingar* “bulanıkça, kirlice” anlamına gelir. Bu yerleşim birimi günümüzde sarımsı-bulanık renkte akan *Baylangar* deresinin orta akımında bulunmaktadır.

Alatsk yolu üzerinde, o dönemlerde *Saya*²² adındaki Tatar köyü varlığını sürdürmüştür (TÖSSC'in Vısokogorsk bölgesinde). *Saya* yerleşim biriminin kökeni, “Milyon” anlamına gelen Tibetçe (Lamanistik) “**sa-ya / zau-a**” kelimesinden doğan Moğol şahıs isminde gizlidir.²³

Arsk yolu üzerinde bulunan *Salaus* adındaki Tatar köyü, Kazan Hakanlığı döneminden beri bilinmektedir.²⁴ Bugün Baltasinsk bölgesinde *İske Salauç* “Eski Salaus” ve *Yana Salauç* “Yeni Salaus” adındaki Tatar köyleri mevcut bulunmaktadır. Muslümovsk bölgesinde (TÖSSC'nin Zakamye bölgesinde) *Salauz-Muhan* adında Tatar köyü mevcuttur. *Salauç / Salaus / Salauz* köylerinin esasında *Salauç / Salaus* hidronimi yatmaktadır. Bu hidronim köken bakımından Moğolca hidrografik terimler listesindeki bir terimle ilişkilidir: Moğolca **salaa** “dal, kol, parça, bölüm, dallanma”; Buryat dilinde *halaa* “çatal, dallanma, nehir kolu, akım, kol (krş. Kazakçada *sala* 1. nehir kolu, 2. iki dağın arasındaki dar vadi, boğaz tipindeki inginlik; Kırgızcada *salaa* 1. çukur (dağlarda), çukurcuklar (yağmur suları ona göre akar); 2. parmaklar arasındaki aralık, 3. parmak, Karakalpakçada *sala* 1. dallanma (örneğin nehirlerde), kol (dağlarda); 2. parmaklar arasındaki boşluk, avuçtaki perde, Tıvacada *salaa* parmak, *salaa saygıt* “eldeki eklem yerleri”; Hakasçada *salaa* 1. parmak, 2. dal, Yakutçada *salaa* 1. dal, ağacın dalı, yaprak, 2. kol, akım;²⁵ çok büyük olmayan nehri besleyen küçük kol; kaynak, nehrin yukarı kısmı²⁶) + Moğolcada *us(an)* “su, nehir”, Buryatçada *uha~uha(n)* “su, sular, nehir”. Buradan hareketle *Salauç / Salaus / Salauz* kelimesinin “nehirin dallanması, nehrin kolu” anlamına geldiğini söyleyebiliriz. TÖSSC'nin Agrızsk bölgesinde bulunan Tatar köyü *Salagış*'ın adı büyük bir ihtimalle *Baylar* boyunun Başkurt kolu *Salagışlar*ın isminden doğmuştur.²⁷ F. G. Garipova, Zakazanye'de Moğol kökenli iki hidronimi tespit etmiştir. Bunlar *Çagan* nehri (Şoşma nehirleri havzasında) ve Aşit nehrinin kolu *Dalbasar*'dır.²⁸

Tatar edebî dilinde ve Tatar dilinin ağızlarında *çagan* kelimesi “akçaağaç”ı belirtir. Moğolcada **tsagaan / çagaan** 1. beyaz, 2. akçaağaç; Buryatçada *sagaan/n* “beyaz, parlak, açık”, *sagaan ülteneğ* “akçaağaç” (tam olarak “ak meşe”); Başkurtçada *sagan* “akçaağaç”. *Çagan* sözcüğünün Tatar diline Moğolca'dan geçtiği düşünülmektedir.²⁹

Dalzabar hidroniminin temelinde, Tatar dilinin orta ağızlarına giren Zakazan ağız grubunun Dubyaz-Atnin ağızında mevcut olan ve “yaygın, geniş, büyük” anlamlarına gelen *dalzabar* kelimesi

¹⁷ Baraşkov V. F., “Mongolizm v toponimii Srednego Povoljya” (**Onomastika Povoljya** kitabından), Ufa 1973, s. 252.

¹⁸ Darbikova V. D., “Oronimiya MNR” (**Onomastika** kitabından), Moskova 1969, s. 200.

¹⁹ Kozin S. A. **Sokrovennoye Skazaniye**. Moskova Leningrad 1941, I c. s. 92.

²⁰ Çerņişev E. İ., s. 284.

²¹ TÖSSC (Tataristan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti).

²² **Age.**, s. 288.

²³ Canuzakov T. C., **Osnovniye Problemy Onomastiki Kazahskogo Yazıka: aftoreferat, dissertatsiya**, Alma-Ata 1976, s. 40.

²⁴ Çerņişev E. İ., s. 287.

²⁵ Molčanova O. T., **Toponimiçeskiy Slovar Gornogo Atlaya**, Gorno-Altaysk 1979, s. 87.

²⁶ Gritsenko K. F., **Nazvaniya Rek i Ozer Yakutii, Aftoreferat, dissertatsii**, Tomsk 1967, s. 3.

²⁷ Bkz. Sattarov G. F., “Etnonimi v Toponimii i Antroponimii Tatatrii” (**İssledovaniya po Tatarskomu Yazıku** kitabından), Kazan 1977, s. 42.

²⁸ Garipova G. F., **Gidronimiya Zakazanya Tatarskoy ASSR (Basseynov Rek Aşit, Kazanki, Meşa, Şoşmu), Aftoreferat, Dissertatsiya**, Kazan, 1975, s. 14-15.

²⁹ Faseyev F. S., **Tatar Telende Terminologiya**, Kazan, 1969, s.189.

yatmaktadır. Bu kelimeye Moğol, Buryat ve Kırgız dillerinde rastlanmaktadır. Moğol ve Buryat dillerinde **dalbagar** şeklinde, Kırgızcada ise “geniş” anlamında *dalbagay* biçiminde görülmektedir.³⁰

Çeremşan bölgesinde (Zakamye’de) *Yugarı Çıgday* (Verhniya Çegodayka) ve *Tüben Çıgday* (Nijniya Çegodayka) adında Tatar-Mışar köyleri mevcut bulunmaktadır. Çıgday antroponimi Moğol şahıs ismi Çagatay’dan gelmektedir.

3. Altın-Ordu dönemi sonrası ortaya çıkan ve XVI. yüzyıldan günümüze ulaşan Tatar antroponimisine ait Moğolca unsurların Moğol şahıs isimlerinden geldiğini söyleyebiliriz. Bu tür antropotoponimlere aşağıdakiler girmektedir:

Sarman (resmî Rusça ifadeyle Sarmanovo): TÖSSC’de bir Tatar köyünün (XVIII yy’da Sarman adındaki tatar tarafından kurulmuştur. İsim Moğol şahıs ismi **Sarmandav**dan gelmektedir: Moğolca *sar* “ay” + *mandav* “doğdu, çıktı”) ve bölgenin adıdır

Korçi: Aznakayev bölgesinde bulunan dere adı (İka’nın kolu). Tatar şahıs ismi **Korçiden** türetilmiştir (Tatar şeceresi bilgilerine göre bu derenin kıyısında bundan 200 yıl önce Korçi adında bir Tatar yaşamıştır). Bu kişi adı Moğol terimi “yaycı” anlamındaki *korçiden* gelmektedir (Yaycılar hakanın yanında muhafız birliği sınıfını oluşturlardı³¹). Karaçay ve Balkarlarda *Kurçi* hâlen kişi adı olarak kullanılmaktadır³² (Yine Güneybatı Ukrayna’da Kurçi adında Gagauz köyü mevcuttur).³³

Çıngız: Kazan civarında bulunan köykentin adıdır. Burada ilk olarak 1948’de Çıngız adındaki bir tatar kendi evini yapmıştır. Tatarlarda kişi adı olarak hâlen kullanımda olan *çıngız*, Moğolca “ulu, güçlü” anlamına gelen **çingiz** teriminden gelmektedir.

Görüldüğü gibi antropotoponimler XVIII-XX yy’larda Tatar antroponimi (Moğol kökenli olsa bile) esasında ortaya çıkmışlardır.

G. K. Konkaşpayev’in araştırmalarına göre Kazakistan topraklarında 200’den fazla Moğolca asıllı toponime rastlanmaktadır.³⁴ A. D. Tsagayeva’ya göre ise Kuzey Osetya toponimisinde Türk-Moğol katmanı coğrafi isimler 150’den fazladır.³⁵ Bizim bulgularımıza göre Moğol asıllı toponim, etnotoponim ve antropotoponimlerin sayısı Tataristan Özerk Cumhuriyeti’nde 20’yi aşmamaktadır.

Tataristan Özerk Cumhuriyeti toponimlerindeki Moğolca unsurlar tarihî-dilbilimsel açıdan incelendiğinde elde edilen sonuçlar tarihçilerin fikrini desteklemektedir: “Altın-Ordu’nun kurucuları olan Moğol-Tatarlar, bugünkü Tatar halkının esasını oluşturmamaktadır. Tatar halkının etnogenezini, Orta İdil ve Ural (Yayık) civarının çok eski dönemlerden beri var olan yerlileri dışında, bozkırdan gelen ve diğer boylarla karışmış olan Türk dilli Bulgar halkı ve yine farklı dönemlerde Orta İdil’de yaşamış olan Hazar, Peçenek ve özellikle de Kıpçaklar meydana getirmiştir. Birkaç Moğol-Tatar etnik unsurlarının melezerleri Orta İdil’de artık yerleşmiş olan Türk esaslı halkı hiç de “sarsmamıştır”.³⁶

Çeviren: İbrahim ŞAHİN*

³⁰ Sadıkov S. S., “Tyurko-Mongolskiye Paraleli” (İstoçniki Formirovaniya Tyurkskih Yazıkov Sredney Azii i Yujnoy Sibiri kitabından), Frunze 1966, s. 145.

³¹ Tizengauzen V. G., *Sbornik Materialov, Otnosyashisya k İstorii Zolotoy Ordı*, Moskova Leningrad 1941, C, II, s. 302.

³² *Spravoçnik liçnih İmen Narodov RSFSR*, Moskova 1965, s. 143.

³³ *Gagauzsko-Russko-Moldavskiy Slovar*, Moskova 1973, s. 695.

³⁴ Konkaşpayev G. K., “Geografiçeskiye Nazvaniya Mongolskogo Proishojdeniya na Territorii Kazahstana” (İzdatelstvo AN KazSSR Seriya filologii i İskusstvovedeiya kitabından), 1 (11) basım. s. 85-98

³⁵ Tsagayeva A. D., *Toponimiya Severnoy Osetii. Ordjonikidze*, 1971, 1 Kısım, s. 145-155

³⁶ Yuldaşbayev B. H., *İstoriya Formirovaniya Başkirkoy Natsii*, Ufa 1972, s. 47.

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İZMİR. E-Posta: miharbisahin@hotmail.com